

Núm. 92

Tomo 8.

nóſ

CATLAS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDACCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Hortas, 20 — SANTIAGO

ABONAMENTO

NOTA

Doce números, na Península 6'00 pesetas.

Fora da Península 8'00 .

Número solto 0'70 .

Este boletín non publicará máis orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores :

SUMARIO

¡Montañesa!, por XOSÉ MANUEL CABADA VÁZQUEZ

Sobre as cántigas de Martín Codax, por XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

Afirmación patriótica, por XERARDO ALVAREZ GALLEGU.

Leabhar Gabhála, Libro das Conquistas d'Irlanda (proseguimento).

Da Alemaña, por VICENTE RISCO (proseguimento)

IMPRESA "NÓS"

Facturas - Estados - Libros - Revistas
e toda crás de traballos tipográficos

Trasmitanos os seus encargos

Hortas, 20

SANTIAGO

Vicente Risco

Abogado

Sto Domingo, 47-2.º

Ourense

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XIII

Ourense 15 de Agosto do 1931

Núm. 92

! M O N T A Ñ E S A !

pra ir morrer na tua veira
amarridas de saudade,
ceibo eu as coitas miñas,
irtas arelas, ô aire:
ten de elas dor, montañesa,
a das olladas soaves.

—
hei de mandarche, senlleiro,
irmán na dor e nos males,
nun alongado sospiro
o meu curazón sangrante:
xa coidarás, montañesa,
amor e agarimo darlle.

—
lelías da miña terra,
ô teu ouvido soaves,
ledos che han levar nas azas,
mainos, mainiñol-os aires;
e a dona has ser do poeta,
do seu curazón a amante,
o agarimo dos seus fillos,
ja santa Paz de un fogárel

xosé ml. cabada vázquez

pazo de raxoi de santiago, 13-7-1931

SOBRE AS CANTIGAS DE MARTÍN CODAX

POR XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

J. J. Nunes fai no derradeiro volm. (XXIX) da «Revista Lusitana» un novo estudo das «Cántigas de Martín Codax, presumido jogar do século XIII».

O tema, capitalísimo na hestoria da nosa lírica, e o prestixio do autor, considerado como o máis xenuino continuador portugués da obra de C. Michaelis, prestan un dobre interés a estas páxinas que veñen a fixar casi definitivamente, o texto crítico das máis famosas «cántigas d'amigo».

O traballo escomenza c'unha breve nota bibliográfica sobre as publicacións de Vindel, C. Michaelis e Oviedo Arce en col das que foron malamente chamadas «Canciones de la enamorada». Lástima grande que o reducido da introdución e o afán de síntesis do A. impedira insertar eiquí unha pequena crítica das tres obras anotadas.

O máis sainte da introdución, e o que merecería un comentario mais detido pol-o nosa parte, refírese á estrutura das cántigas a estudar. Un breve análisis métrico e unha alusión á parte musical, comentada no seu día por Tafall, levan a unha longa e preciosa referencia ás cántigas paralelisticas, xenero que está despertando o meirande interés entre todol-os estudiosos dos nosos cancioneiros, e que merecerían un detido traballo comparativo sobre material folk-lórico.

Nunes expón a coñecida tese do orixe popular de estas cántigas, e as ouxecións que lles percuran unha pretendida fonte literaria, quizáis eclesiástica. A súa fbnda coñecencia de este xénero, tan abondoso

entre as «cántigas d'amigo», permítelle exercer sobre unha cántiga popular recollida por Leite de Vasconcellos en Bragança o experimento de adaptala estritamente ó «leixa-pren» trovadoresco. I-e curioso anotar eiquí con tanta mais facilidade poidera ser levada esta investigación no noso acervo popular onde tantas e tan garridas mostras de paralelismo topamos a cada intre.

É este un dos puntos máis suxestivos dos nosos estudos literarios. Os folk-loristas non sempre souperon decatarse de que as moitas cántigas de este xeito merecerían unha depuración especial e detida. C. Michaelis publica nos seus comentarios ó C. A. un exemplo galego moito mais craro que o de Leite de Vasconcellos, o do baile do «maneco»:

«Como se manean as troitas no río...»

Hoxe poidéramos engadir unha abada mais de exemplos soio con follear o compretísimo cancioneiro da ría de Arousa que con garimosa anotación acaba de publicar Bouza Brey no III tomo dos «Arquivos do Seminario». Así as cántigas que recolle cos números 164, 165 e 234 poden ser cotexadas cas máis escoreitas cántigas paralelisticas dos Cancioneiros, sendo de notar que o tema coincide ca que antes citábamol, comentada por C. Michaleis, e procedente de unha bailada popular. Trátase de unha cántiga popularizadísima en todal-as rías galegas:

*«Pol-o río abaixo vai
unha troita de pé
pol-o río abaixo vai*

*quen a poidera coller
quen a poidera coller
quen a poidera pillar
pol-o río abaixo vai
unha troita a nadar».*

Unha simple modificación na disposición tipográfica das copras amosa de cheo o paralelismo ideolóxico e métrico dos versos. Outro exemplo, e poderíamos multiplicalos sempre dentro da mesma colleita, nól-o dan as cántigas 56, 164 e 155, onde existe un paralelismo ideolóxico mais vivo. Pra facelo notar abonda xuntar as tres cántigas como formando parte de unha mesma composición. Trátase do coñecidísimo:

*«Eu enguedellar, enguedellar enguedellei-
[me...»*

E o mesmo xeito poderían fornecernos, c'un pequeno cotexo de variantes copras tan sabidas de todos, como o

«Ai Maruxiña, non vaías á herba...»

ou as que se anotan cos números 141, 142 e 211, no traballo que citamos, pero abonda o dito pra indicar o que n'este aspecto poda escrarexar unha boa colleita en Galicia, e mais aínda se pode engadírselle un estudo musical como o que veñen intentando en repetidas xeirias pol-a nosa terra Torner e Bal.

Voltando ó estudo de Nunes, do que nos arredou esta digresión, continúa espondendo o pouco que da vida do xograr pode suporse e o contido poético das súas trovas. Refórzase a tese da súa presenza na corte portuguesa de Alfonso III e síguese, con demasiado apego cíclico, a teoría de Oviedo Arce sobre o senso lírico das cántigas.

Pero a parte fundamental do traballo consiste na recolleita das transcripcións paleográficas do C. V., do C. B. e do pergameo

de Vindel. A segunda é moi importante pol-a súa novidade, sendo como é feita sobre o mesmo códice. En troques a derradeira, feita sobre unha copia manuscrita da edición fotográfica, apura menos o escrúpulo paleográfico. Do confronto das tres logra, o A. unha versión crítica que regulará den de agora toda edición de estas cántigas, e que vai avalada por un breve comentario filolóxico e por unha lixeira anotación de variantes.

Nada pode oporse a este traballo cheo de fidelidade. Anotaremos, na pax. 28, unha acertada interpretación das verbas «*mar saído*» e «*mar levado*» con relación á marea. Pudo non embargantes arriscarse a hipótesis de que a primeira locución indique a mar baixa e a segunda a pleamar. En col do «*por que eu sospiro*» do Códice Vindel, cicáis fora cousa de pensar en interpretar como «*quen*» a *q̄* do C. V. e do C. B. E por último conviría que Nunes, tan sabido en ortografía medieval, ampliase as notas que fai ás substitucións de *lh* por *ll* e de *nh* por *nn* no pergameo Vindel. Este feito en relación co uso de *senneiro* en vez de *senlleiro*, e de *gardas* por *guardas*, pode ser fertilísimo nas máns do profesor lisboeta pra fixar n'un novo traballo algunha indicación sobre a data e a procedencia do códice. Estes mesmos datos compre que sexan lembrados sempre pol-os nosos escritores que ó citar anacos das cántigas, ou ó facer novas edicións de elas, deben aterse a estas variantes que se acaroan á grafía galega.

Non remataremos estas verbas sen desexar que J. J. Nunes veña leer algunhas leccións de literatura medieval portuguesa na nosa Universidade no próximo curso. Será o mellor homeaxe de agradecimento que podemos rendirlle despois do moito que leva traballado nos eidos da nosa cultura.

Romantismo, Saudade, Sentimento da Raza e da Terra en Pastor Díaz, Rosalía de Castro e Pondal

ACABA DE APARECER ISTE NOVO LIBRO DE RAMÓN OTERO PEDRAYO

AFIRMACIÓN PATRIÓTICA

POR XERARDO ALVAREZ GALEGO

Discurso pronunciado o «Día de Galicia» en Vilagarcía d'Arosa,

A ARELA

Oxe, menos que nunca, coido indispensable, ó escomenzo d'istas verbas, saudarvos con algunha das invocacións topíqueiras, ó senso das vellas parolas retóricas, pois cantos eiquí nos xuntamos — poucos ou moitos — somos dos afervoados e dos bós, e sabemos o segredo de que o que nos funde n-estoras, o que nos aperta n-un mesmo agarimo, a cadea de brazos irmáns que nos estruxa, ten un postulado xenérico, un mesmo berro de loita, unha tácita consigna común: Galicia ceibel

E, percisamente, oxe máis que nunca, compre acougar a arela peito adentro e mecela no berce quente do noso curazón. Porque é n'iste Día da Terra cando nos compre aparelhar máis nosa xuntanza, temperar máis o espírito na emoción da mesma labouza e comulgar na seguranza do mesmo trunfo.

Fagámolo, pois, irmáns, a maneira d-invocación, e pondo a ollada na nosa Bandeira. E fagámolo dende eiquí, dende a xentileza de Vilagarcía, d'iste pobo de maravela que todol-os días, erguido na puntilla dos pés, vai a faguerse un retrato no líquido ouxetivo da ría arousán.

PAISAXE POLITECO

Compre, no día d-oxe, ollar o panorama do que fumos e do que soñamos ser, pra non esquecer nos do primeiro e pra reafirmar a nosa vontade inquebrantabel de conquistar o segundo.

No literario teñen pasado cinco séculos sin

que a vos d'un cantor se erguese pra tremolar nosas glorias. E, así, poideron aldraxarnos Cervantes e Lope, Góngora e Tirso, a musa anónema de longos anos e-o derradeiro sainete «castizo».

No rexional, temos sido un pobo sin persoalidade, dend'os Reises Católecicos deica a postreira pingallada borbónica, pasando por aquil malvado, en fedor de santidade, que foi Felipe II, o que, ca sua anxélica dozura, quixo ensaíar enriba do noso asoballamento, «a doma pol-o rigor do castigo».

No politeco — como fixo ouservar, con outísima ollada, Otero Pedraio — endexamáis tivemos unha políteca. Tiñamos — iso si — polítecicos iñorantes, cacicóns, nosos pol-o Rexistro civil, mais extranxeiros pol-a sua i-alma; polítecicos cuíá úneca sensibilidade pra coa Terra, era a de seren capaces de curar nas suas despensas cantos xamóns tivera xeito pra producir toda a comarca do seu mandarinato.

No ademistrativo e no económico, pagamos, dend'os desastres coloniaes, ata as maiores falcatrúas centralistas, sin que recibíramos, en troques, outra cousa qu'estradas palramentarias, malecóns pra ficcións de portos e copas pra carreiras ciclistas...

Galicia, en fin, amigos, foi pra o centralismo unha rexión descoñecida; orfa de comprensión pra a sua sensibilidade; de abandono pra os seus problemas; de iñorancia pra as súas arelas, e de desdén pra os seus cramores. O poder central, irmáns, de todol-os xeitos, mallou en nós, chupou en nós, bulrounos, aldraxounos, fixo de nós a raíz! Raíz: fura na terra, fai coba na terra, traballa e xime, pra que cando o tron-

co engorde e as pomas florezan, veñan os alléos a abanear o arbre e a recolleitar os froitos!

DICTADURA E REPÚBLICA

E así chegou o ano vinte e tres.

Dende entón ata oxe, ¡cántas cousas pasaron por riba da Hespañal! Pasaron, pol-o pronto, as cirolas abafantes do Dictador primeiro e do segundo e do terceiro, que se diron tal maña pra pisar forte e ben na escombreira do réxime, que o réxime inteiro —toda a noxenta fachenda da Monarquía—, un día grorioso, deu apodrecida no chan.

E así veu a República. Veu ila soila. Xurdiu porque tiña de xurdir, porque si, pol-a mesma metereolóxica razón que, na treboada, desfáanse as núbens en auga. Ninguén intentou siquera detela. Non era posíbre. Ninguén foi tan neno, ou tan tolo, que maxinase que aquil manífico volcán poidera apagarse pódolle no cráter un pucho da Guardia civil, como si se tratase de esmagar un cigarro.

¿E agora? Pois agora, diante da aitual paisaxe polítega hespañola, compre que votemos —pra compretar a prometida segunda parte d'iste índice de discurso— unha ollada ao porvir da Terra, a nosa traición futura, á canto Galicia ten a obriga de faguer e a esperanza de conquistar.

Denantes, é fundamentalmente importante deixar afincado que sere republicano sementes, é —como poido decir Marañón— non ser rén. Galicia, como toda a península é, sin dúbidas, craramente, afervoadamente, republicana. Nin xiquera é lícito dubidar do seu republicanismo, si se ten en conta que o réxime, groriosamente trunfante na Hespaña, non era soio unha arela afincada, nin unha invocación amada nos nosos sonos de liberdade e nas nosas esperanzas d'unha vida máis diña e millor, senón que a ansiedade republicana de Galicia, era sober de todo o dito unha necesidade cuásique fisiolóxica. ¡Así nos tiña de amargurados a vergoña infinda d'aquil caciquismo que medrou á nosa beira e que fixo o seu leito de infamia na metade do vivir cibdadán da Terra!

Compre xuntar iste antecedente, e incru-so modestísimo e persoal de quen vos fala —que ten contrastado o seu republicanismo denantes da xornada que o trouxo— pra que teña algún valor isto que vou a decir. É a saber: que, non sómentes pra Galicia ser republicana é non ser nada, senon que selo d'unha Hespaña unitaria, uniforme, chauvista, do tipo francés, por eixemplo, é o mesmo exaitamente, que ser monárquica. Descuberto o peito e limpa a vos, tiñamos a valentía de decilo así. Si a próisima Constitución non troquela unha figura de República federal, recoñecedora integralmente das autonomías rexionáes —dentro, xa se supón, d'unha unidade xeográfica que ninguén, que non foran os que andan imbécilmente a inventar acusacións, intentou esfolar, entón Galicia, non pensará en monárquico porque nós non facemos parvadas, pra ferida da República, desengañada da República, apartada, con dina friaxe, d'unha República de sucre, de banqueiros e d'outos cregos, terá de saber que a súa liberdade está, como sexa, n'ela soila. ¡E non, por iso, deixara de conquistar a súa liberdade! ¡Abonda irmáns, con que todos prometámonlo así!

Pois ca uniformidade d'istes primeiros tempos de República, levan xeito de medrar todolos maes que viñemos secularmente padecendo. E como non teño tempo, nin vós xustamente, pacencia pra faguer nin un índice levisimo en apoio da miña tesis federalista, e como, por outra parte, non son home que deixe no ar afirmacións que conquieren ser demostradas, sementes cun eixemplo pretendo poñer en pé canto levo dito.

NOVO CENTRAISMO DA LEI AGRARIA

Velaquí o caso n'isa reforma agraria próxima a saír, pol-o que parece, nas páxinas da «Gaceta», ben derradeiramente malladas de prosa lexislativa.

Todo n'ela ten un forte senso centraísta. É craro xa qu'os gobernantes casteláns non se decataron aínda de que o noso problema agrario é, non sómentes distinto ó d'Hespaña, senón oposto a il: que non é Hespaña enteira nin unha debesa extremeña, nin un

coto andalús; que namentras no resto da península o pantasma inqueda é o latifundio, eiquí o mal é a terra en anacos; que si alí hai trinta millóns de hectáreas sin cultivar e d'elas decenove millóns de hectáreas desertas —e deixo a responsabilidade dos números o derradeiro libro do escritor castelán Cristobal de Castro— nós temos, en troques, as terras divididas e minimifundiadas.

Si aló, pois, hai unha demanda dramática, a berros aburados, pra expropiación fulminante, coa parcelación das terras e a colonización interior, Galicia, posta en pé, prega fortemente pol-a desgravación das gabelas fiscaes, pol-o reparto do patrimonio comunal, pol-a concentración parcelaria, pol-os novos módulos de sembra e pol-os modernos procedimentos d'abono.

Denantes de min, xa vos falou Núñez Búa dos traballos, n'este senso, da Misión Biolóxica de Pontevedra. Eu teño que rubircar as suas verbas e ter pra ise home que se chama Cruz Gallástegui, que puxo en outo o miragre de maxinar e de escomenzar a faguer unha Galicia nova e farturenta, a reiteración da nosa gratitude infinda. Eu prégoos que cun aplauso voso quede tamén eiquí publicamente recoñecida.

Pero eu coido, eu teño a seguridade, que Gallástegui pensa tamén, como levo falado, porque sabe tamén, mellor que todos, que namentras na traxedia do campo andalús fai falla labouira pra os brazos en famento descanso forzoso, pra os campesinos nosos —cuia dôr repuxa ista mañán precisamente Fernández Mato, na crónica belísima dun xornal de Vigo— pra os nosos labregos servos da terra, escravos da terra, dobrados, de sol a sol, sober da gleba allea e forzados eternamente a bogar nas naos aldraxantes por riba dise outro mar, pardo e rizado dos sulcos; temos que buscar, co seu milloramento económico, unha trégola human.

Distintos, pois, —e non uniformes como parece que se pensa no Goberno— han de ser os remedios. E si pra a parameira compre que sexan cantos ensaiou a Prusia posterior a Bismark, eiquí terán de aproisimarse as reaccións de Francia contra o fraicionamento de excesivo do seu solo, e ó que fixo Alemania pra ter cinco millóns de pequenos

propietarios, e Hungría pra ter un millón e Yugoslavia pra ter cinco centos mil.

Pra eso, é sómentes perciso que se faga carne de realidade o postulado indeclinabel de Herzen: «a terra pra quen a traballa». Que non tome medo ninguén. Isto terá de ser así inexorabelmente, xa que mentras non ocorra, mentras dure entre nós o réxime vixente dos arrendamentos; non dará a terra canto ten no seu ventre ubérrimo. Lembra-devos das verbas exemprares de Arturo Young: «dádelle a un labrego en arrendo unha terra fecunda e fará d'ela un deserto; dádelle en propiedade unha roca pelada e fará d'ela un xardín».

Repito que non haxa pavor. Porque, aínda que de cotío non vol-o pareza, un país así orgaizado sería a máis forte garantía de paz e de orden, como asegurou e probou Horacio Pluchkett, é fixo ver Aquiles Loria e demostraron cumplidamente os campesinos de Hungría, pequenos propietarios todos, que por sel-o, fixeron fracasar, iles soilos, non declarando a folga agraria, o comunismo draconiano de Bela Khum.

¡A NOSA TERRA, NOSA!

E ren máis, que xa falei d'abondo,

Trunfante na Hespaña a xesta da proclamación da República; morto, ou pol-o menos abafado o caciquismo que esclavizaba a Terra; vivindo unha atmósfera de democracia limpa, temos de conquistar, pol-a nosa vontade, e ca nosa manumisión económica, a nosa liberdade política, xa que sin aquela non é posible ista, como houbo de decir un de verdade ilustre políteco hespañol.

No intre de todo elo, vivamos oxe ista xornada brincadeira da Terra. Porque, ao fin, no seu gran Día, Galicia érguese, e trunfa e treme, como se faría cramor un berro paseño de multitude. Rizase a bandeira en olas azúes e brancas porque o tento morno que a abanca é o mesmo que pon de xionllos os trigaes. Soan as estrofas pondalianas ca forza de aturuxos rimados. E na crara mañán de Sant-Yago, toda lucencia de vran, a Terra enteira, pringada de alboradas novas, teña un lento latexar de desprecio, É así como a nosa Terra será nosa, irmáns.

LEABHAR GABHÁLA

LIBRO DAS CONQUISTAS D'IRLANDA

CAPÍTULO XII

(Proseguimento)

Das jornadas de Golamh, fillo de Bile, fillo de Breoghan, dend'a Hespaña á Scythia, e coma fixo casamento ali, cando tomou a Seng, filla de Reffloir: da causa porque marchou d'ali e os lugares onde veu e onde demorou, ata que tornou a Hespaña de novo, relátase eiquí agora.

148. Despois que Golamh, fillo de Bile, rematou de deprender todo, coma temos relatado, e de que chegou aos anos de home, matinou que lle non daba creto nen honra o non ter coñecencia do fogar nativo e dos irmáns de castimonia da Scythia grega, ou costumanza da viaxe por outras comarcas d'ali preto. Despidiuse dos seus parentes e dos homes da tribu pra ir a aquela geira, e iles déronlle licencia pra ir visitar libremente a Scythia. Cando todo o preciso que lle cumpría a Golamh pra ir a aquela aventura estivo disposto, e cando os seus navios estaban preparados e os mariñeiros tamén, foi a iles coa tripulación de catro naos de homes de fía, perfecto no ensino de todo valor e de campeón da mocidade capás de levar armas, da raza de Gaodhal Glas, fillo de Nel, fillo de Fenius Farsaidh.

149. Istes son os nomes dos chefes e fidalgos que foron na sua compañía n-aquela geira: Occe, fillo d'En, fillo d'Occe, fillo d'Elloth, fillo de Noenbal, fillo de Neimidh, fillo d'Elloth, fillo d'Oghamain, fillo de Toithechta, fillo de Tetrech, fillo d'Eber o negro, fillo d'Agnomain, en quen a sua genealogía encontra a de Golamh. Uicce, fillo d'Un, fillo de Uicce, fillo d'Elloth, etc. Caicher, fillo de Manntan, fillo de Caicher, fillo d'Erchadh, fillo de Caimthecht, fillo de Soet, fillo de Manntan, fillo de Caicher o Druida, fillo d'Eber, fillo de Fai, fillo d'Oghamain. Buas, Bres e Buaigne, os tres fillos de Tigernbard, fillo de Breg, fillo de Breoghan, en quen a sua genealogía atópase co-a de

Golamh. Suirge, fillo de Caicher, fillo de Manntan, fillo de Caicher, etc; co-a escolleita d'istes valentes herois d'entorgado tronco do qu'iles nasceron, tan ben com'aquiles. Entón navegaron pol-o estreito do mar de Gades, ás Columnas d'Ércoles, á Sicilia, e dend'ali, d'un porto n-outro, chegaron á Scythia. (1)

150. Quen d'aquela era rei da Scythia, era Reffloir, fillo de Nem, da castimonia de Noenbal, fillo de Fenius Farsaidh. Cando tomaron porto, inquiriu quen eran. Iles dixéronllo. Cando houberon relatado a sua parentía aos scythianos, istes foron hospitaleiros co-iles, honráronos e servíronos, escollendo toda cousa boa que lles fora precisa. El-rei Reffloir cos scythiáns, e Golamh co seu pobo, foron benévolos e afeizoados un co outro, despoixas de teren sabido da sua amizade e parentía, e despoixas que tiveron feito sabel-o propósito e a idea de cada un d'iles. Despois d'un pedazo, o rei considerou qu'era comenente pra il casar unha fermosa filla casadeira que tiña con Golamh, en atenencia á sua nobreza e ilustración, á sua forza e valor. Díxollo e il amostrouse conforme, tanto qu'acordouse a boda. Golamh e o seu pobo demoraron na Scythia, já qu'era genro do rei Reffloir, ata qu'a filla do rei—Seng filla

(1) Nótase que n-este libro teñen unha importancia decisiva as genealogías, as quales na Irlanda son de cote soldadosamente estudadas e conservadas. Non colle dúbida, ademais dos entronques que no *Leabhar Gabhála* se procuran sempre coas castimorias dos antigos Patriarcas, a influencia das genealogías da Biblia n-estas genealogías irlandesas.

de Reffloir era o seu nome—Ile deu dous fillos: Donn e Ezech foron seus nomes. Un sobrenome tivo iste Donn, foi chamado Eber-Donn.

151. Entón Golamh adequireu forza e gran poder antr'os Scythanos, ata que foi en todo extremo máis forte na comarca qu'o rei Reffloir, pol-a grandeza con que o pobo todo ao longo da comarca o quería pol-os seus méritos. O rei decatouse d'isto, tanto que ficou cheo de ciúme e odiou a Golamh, por medo qu'il poidera vir contra d'il arrebatarlle o reinado e a comarca, com'os denantepasados do mesmo Golamh someteran á súa trónicalidade original d'unha vez alá atrás. Novas d'esta nemizade e ruín disposición foron relatadas segredamente a Golamh, de geito qu'iste estaba en garda e preparado. A hostilidade de Reffloir car'o seu xénero medrou e foi a maiores, ata que se non poido conter de provocalo a singular combate. Golamh pensou que lle non daría creto o refusar un singular combate con calquera que fose, e d'iste geito, il e máis Reffloir atacáronse un ao outro e estivéronse batendo un no outro moito tempo; ata que Golamh feriu a Reffloir, e chantou a lanza bermella de sangue no seu muslo; e os seus pobos arredáronse un do outro. (1)

152. Tendo Reffloir deixado no seu leito de morte, tanto que morreu da ferida que lle fixera, xenreira e grande iniquia encheu aos máis dos chefes e nobres da terra en xeral contra Golamh e o seu pobo, por aquela morte que fixera; tanto que s'ergueu c'un sóio pensamento en contra d'il, e puxérono fora e botárono co seu pobo da Scythia. En canto a Golamh foi navegando co seu pobo todo, e deixou a filla do rei coll e levou os seus dous fillos. Corenta naos co-as suas tripulaciós e cos seus correspondentes campeós, esta era a súa conta. Nave-

garon arredor da Asia, ao sueste á illa Taprobana; estiveron alí tres meses. Tres meses máis andiveron no mar ata que chegaron ao Egipto. Faraón Nectanebo era rei d'Egipto cando illes chegaron, e foi hospitaleiro con Golamh, pol-o seu renome e gloria e a amizade dos seus denantepasados n-outro tempo.

153. D'estas aventuras de Golamh cantouse a estanza:

Golamh feriu, e foi unha rara morte,
a Reffloir o doce, que non era moi floxo;
tanto qu'il deixou a forte Scythia longe,
da ribeira do Nilo, ata qu'atopou a Faraón.

154. Agora Golamh viveu no Egipto despois d'isto e recibeu alí un Estado, e colleu a Scota, filla do Faraón por muller. Iste Faraón Nectanebo era o trigésimo segundo Faraón que tomou o reinado d'Egipto despois do Faraón que foi solagado no Mar Rubio. Agora «Faraón» era o nome de todol-os reis d'iles, un despois do outro, d'ende o primeiro rei cuio nome foi Faraón ata iste derradeiro rei; coma «César» é o sobrenome de todol-os reis en Roma, e «Ptolomeu» de todol-os reis d'Aleixandria. Iste é un sino d'honra aos reis. Istes son os nomes dos reis que tiveron o Egipto antr'istes dous Faraós, co número dos anos do seu reinado:

Faraón Cerres.	15 anos
» Armades.	5 »
» Rameses.	60 »
» Amenoses.	40 »
» Amenomes.	28 »
» Tures.	7 »
» Daremandis.	26 »
» Senres.	40 »
» Thustus.	9 »
» Oschorus.	7 »
» Csinachus.	9 »
» Csimés.	25 »
» Sessonchus.	21 »
» Pissamus.	40 »
» Bachor.	47 »
» Etheops.	12 »
» Silvius.	15 »
» Etheops.	20 »

(1) A ferida no muslo que Golamh lle fai a Reffloir, é frecuente na literatura cabaleiresca. Elxemplo d'elo é o episodio da espada partida no muslo de Joseph d'Arimatea, na lenda do Santo Graal. Partindo o fémur co-a maza d'armas, é coma no Mahabharata mata Bhishma, un dos cinco Pandava, a Duryodana, o máis vello dos Kusava, por consello de Krishna.

Faraón Etheops Memess.	22 anos
* Stapanes	7 *
* Encheprus.	6 *
* Necha.	8 *
* Assanet.	9 *
* Nechoth.	6 *
* Asmutes.	12 *
* Hupritis.	30 *
* Amenitis.	42 *
* Amartes.	6 *
* Nefritis.	6 *
* Anchoris.	12 *
* Mutes.	1 *
* Nectonebus.	18 *

Iste foi o rei que Golamh atopou.

155. Agora Golamh demorou oito anos no Egipto co seu sogro. Scota, filla do Faraón, tróuxolle dous fillos d'un parto, Emer o branco e Amergin os seus nomes. Un número do pobo de Golamh deprendeu as artes principais—Sedgha, Suirghe e Sobairche, deprenderon artesanía; Mantán, Caiher e Fulman, deprenderon druidismo; os tres seguintes, Goisten, Aimirgin e Donn, foron xueces (?) e dadores de verdadeiras decisións; valentes e vitoriosos foron Golamh, Occe e Uicce. (1)

156. Cando a súa educación estivo rematada, detremiñou Golamh de deixalo Egipto e ir ond'a súa gente a Hespaña por consello da súa muller e do seu pobo. Despedíronse pois do rei e dos nobres d'Egipto. Déronse ao mar con tantas naos coma cando deixaran Scythia, e Scota, filla de Faraón, co-iles. Navegaron pol-o Mar Rubio. Alí ergueuse unha gran tromenta contra d'iles, tanto que foron derivando ata chegaren á illa Taprobana. Botaron un mes alí. Despois d'isto foron alén da Albania, car'o Oeste, á punta de Sliach Riffe, car'o

Norte, ata chegaren á Thracia. Alí estiveron deica que Scota pariu un dos seus fillos, Ir seu nome. Remaron logo ata chegaren á Gaethlaighe Meotacda (Maeotis). Un ano botaron pasando aquelas costas por razón de toda a pelerinaxe que lle caíu en sorte. Fixeron poua un pedazo no Gaethlaighe. Outro fillo lle naceu a Golamh n-aquil lugar, que foi Colptha. E marcharon ao fin deica chegaren á Germania, Fixeron poua n-ela. (1)

157. Foi alí onde chegou unha tropa de soldados do pobo dos Pictos, a causa da sona e gloria d'aquela expedición mariña de Golamh; tendo tido coñecencia un d'outro d'ende tempo en qu'il estaba na Thracia co seu pobo. Cada un d'iles deu a benvida ao outro, e fixeron tratado e amizade de cada parte. Cando houberon pautado juntamente, os Pictos layáronse a iles da estreiteza da súa terra e terruio en Thracia e en Pict-land. Golamh cos seus irmáns e os seus fillos prometeu que il les daría axuda e militar alianza pra loitaren por outro terruio de fermoso herdamento; e qu'iles habían estar unidos contr'os seus inimigos anque foran irmáns; deica que iles (Golamh e o seu pobo) colleran sosego e desistiran das súas jornadas mariñas e pelerinaxes nos qu'andaban e que houberan chegado á súa nativa terra. Os Pictos ficaron satisfeitos co-elo e despedíronse d'alí. Foi d'ende iste trato e amizade qu'os Pictos fixeron con Golamh, que longo tempo despois, o Gaedhill colleu por forza pra iles o país ond'os Pictos estaban, coma Golamh profetizou n-aquil tempo.

158. Golamh navegou despois d'isto co seu pobo pol-o río Rhin, pasou á Galia, a Creta, a Sicilia, a Valencia (?), a Brigantia, ata que chegaron ao Sul da Hespaña, ao Norte da Hespaña, e entón á tricornie Hespaña. Terza-feira, en canto ao día, chegaron alí. Entón iles foron a Bri-

(1) O libro fai deprender aos Milesians as artes e as ciencias n-un dos máis sonados emporios do saber antigo, cal foi tamén aségua a lenda grega, o Egipto Faraónico. Arrepárese nas catro ciencias de qu'eiqui se fala: a Ciencia das Artes Mecánicas—que de cote na lenda teñen unha orixe divina e sagra—a Ciencia Oculta—Druideria emprégase de cote no *Leabhar Gabhla* coma sinónimo de magia e feiticaría—a Ciencia do Dereito—que constituía un dos exercicios profesionais dos Druidas—e a Ciencia da Guerra.

(1) Tocantes á geografía do *Leabhar Gabhla* e nos compridos periplos da raza de Gael, compre un estudo especiat. Un máis amplo comentario d'iste libro en todas as súas partes e nos seus variados aspectos, ha ser emprendido por nós máis adiante, n-estas mesmas páxinas.

gantía, e a cidade ficou valeira diante d'íles; porque non moito despois que Golamh fora precural-a Scythia, o seu abó Breoghan morreu, e a genreira dos seus inimigos, por riba dos que estaban na Hespaña, persigueu ao Gaedhil ata qu'os espaxeron e botaron ás veiras das terras veciñas, tanto que íles se non estreveron a visitaren, entraren ou habitaren na cidade de Breoghan, ou seu alfor arredor d'ela, ata entón. Golamh estabreceuse despois d'isto co seu pobo en Brigantía, e chamou e ajuntou á tribu de Gaedheal,

de todol-os sitios por ond'andaban espallados e isolados pol-as terras adiante, ata que chegaron á súa plenitude e suma. Grande e inmensa era a conta dos homes qu'ali viñeron, despois que foron ajuntados n-un lugar.

159. Scots, filla de Faraón, pariu dous fillos na Hespaña, despois d'isto, Eremhon e Erannan, os dous mais novos dos fillos de Golamh. Pra comemoral-os varios lugares ond'aquiles fillos de Golamh foron nados, díxose asina:

- a Oito fillos de Golamh de Iedicia, cuio nome era Mil de Hespaña, mil chairas foron por il limpadas; en que terras foron íles nados?
- b Airech, Febra e Donn, qu'era o seguinte (?) de Seng, nados na Scythia; Scots pariu no plácido Egypto a Emer o branco e Aimirgin.
- c Ir, que certamente non era o maor héroi, foi nado na parte de Thracia; Colptha o da Espada foi nado en Gleann Gampa no Gaethlaghe.
- d Nados na Torre de Breoghan, sen pena, Erannan e Eremhon; os dous mais novos dos hérois sen lixo. Fillo de Deus abateu o seu orgullo.

160. Tocantes ás varias razas da Hespaña, juntáronse e acordáronse de cada quartel e de cada fronteira d'onderan, Frisios, Lombardos e Bachra, pra arrempu-xaren e botar fora a toda a posteridade de Gaedheal. Porque eran de herdamento inimigos d'íles, e non tiñan por comenente o deixalos entrar e moraren nas veciñas terras arredor da vila de Brigantía, já qu'enantes os tiñan botado. Cando Golamh cos seus fillos e irmans soupo da malquerencia e ruín intención que tiñan contra d'íles, puñéronse en garda contra d'íles pra os combateren; asina catro e cinco batallas foron rifadas antr'íles, unha após da outra. Un valente soldado foi Golamh n-estas bata-

llas e por il foi cada batalla ganada aos seus inimigos en redor, tanto que por esta razón lle foi dado o nome de «Miledh»; así qu'isto apegouse a il en todol-os bicos dend'aquela, por mais que Golamh fose o seu primeiro nome, (1)

161. Despois que ganou aquelas batallas, loitando pol-os dereitos dos seus antergos, colleu o goberno da Hespaña pol-a forza, e despois d'esto, as linages e os habitadores, as tribus e razas da Hespaña, foron

(1) Murguía tratou d'atopar n-este sobrenome de *Miledh* ou *Milidh*, dado a Golamh, a orixe do nome da vila de Melide ou Mellide.

obedentes a il. Pacífeco e afortunado foi o seu reino e seu governo, despois que trouxo a todos baixo o seu domiño e goberno e jugo e poder d'esta maneira. Mil estivo un longo tempo gobernando alí o seu reinado, e en gran forza ata qu'a pestilenza veulle a il mesmo e ao seu pobo

e ao número do seu pobo; tanto qu'ali morreron o rei Mil, Occe e Uicce e cincuenta parexas de casados do seu propio pobo co-illes.

162. Estas son as aventuras de Golamh dend'a Scythia, así que d'il foi dito: Cionnfaeladh o Instruído o compuxo:

- a Golamh chegou da Scythia—
unha historia na qu'os bardos atopan dozura,
despois de ferir a Reffloir, fillo de Neman,
co-a sua lucente verde e branca lanza.
- b Corenta naos a conta da sua expedición;
alá iban pol-o mar abondo de familias;
a hoste era millor que ningunha banda,
eu lembro eiquí a sua jornada.
- c Estiveron tres meses na insua
de Taprobana, d'acollida,
tres meses n-outro lado, unha estación sen demoranza
navegando pol-o mar d'escuma.
- d Despois d'isto viñeron á terra d'Egypto,
á corte do Faraón de guerreiras bandas,
Scota é outorgada a Mil,
Galeinh, de quen nunca se ganou vitoria.
- e Un número d'aquela tropa colleu
pra deprendel-as artes na sua estada:
Sedga, Sobairce e Suirge,
en artesanía sen tristeira dificultade,
- f Druideiría por Mantán, por Caicher,
por Fulman o inventivo e grande;
jurisprudenza pol-o mortal de branco gionllo,
por Gosten de severo dedo, por Donn.
- g Tres reis dos guerreiros nós contamos,
seu favor esténdese riba do mar;
deprendendo valor e proeza,
Golamh, Uicce, o nobre Occe.
- h Iles marcharon ao cabo de oito anos,
de costas no dereito camiño;
estiveron un mes na Taprobana
anque non era causa de pesar.

- i Navegaron, pasaron a punta de Sliabh Riffe,
chegaron toda a terra na onda
un ano botaron preto de Tracia
ata tomaren acougo na escura Dacia.
- j Estiveron un mes na colorada Dacia,
e foron despois a crara Gothia,
ao Delgaint, ao orballado Breoghan,
na fría esquinada Hespaña.
- k Duas partes e catorce batallas
os cumpridos guerreiros rifaron;
pol-o dereito a Hespaña,
elas foron ganadas pol-o gran Mil.
- l Entón é «Mil da Hespaña» sobre d'il,
por aquelas batallas que rifou;
Golamh é o seu apacíbele nome propiamente,
meu mestre, sen ruín xenreira.
- m Peste viu riba di'les no seu fogar
cincuenta parexas morreron d'ela,
cos tres reis que son menzoados,
ídeos que non foron aldraxados no duelo
- n Golamh da Scythia de craro escudo
en terza feira, non é acusado de falso,
tomou a Hespaña, en canto ao día,
era pra il un tesouro prontamente.

(Seguírd.)

D A A L E M A Ñ A

POR VICENTE RISCO

III. BERLÍN

(Proseguimento)

BERLÍN DIANTE DOS OLLOS

Todas estas primeiras esperencias han ser, por forza, confusas e enleadas; han ser a descripción do descoñecido, a viaxe d'un cego, o naufragio dos sentidos no Maelstrom. Andiven moito por lugares de cote novos, de cote estranos; fun por onde me levaron.

E Berlín, namentras, un nono engerga, é d'unha mostruosidade esmagante, é o estrano en toda a súa forza formidábele e irresistible, armado das máis tremendas armas. Despoixas, ven resultar, ao cabo, que é unha cibdade boa de coñecer, doada d'andar, ffacile de vivir, que responde perfectamente ao seu plano, e onde todo áchase disposto da

millor maneira pra lle tirar á un de diante todol-os pasos dificultosos. É unha obra de man de mestre, antr'as vilas sorbedoras d'homes. É un gran mundo artificial de estrema perfeizón mecánica, coma s'os homes houberan querido erguer un novo mundo montado asegún a cencia, e non asegún a natureza. É —e já voltaremos sobré d'elo— unha sorte de Torre de Babel concebida n-horizantal.

Guiado pol-o Fernández Armesto, que já domina iste mecanismo, da casa de Fran Tornegg, fumos eu non sei onde: un interminabel camiñar, en longos días sen cabo, —ista era sexta feira— por rúas, *restaurants*, cafés, estaciós, viages no tren elétrico (*Stadtbahn*), vista d'edifizos, tendas, librarías, cadros, anuncios, gente, escaparaes, siñás lumiosas (bermella pra parar os coches; marela, intermeia, verde, pr'andaren os coches pra diante), hoteles —o Armesto amostroume o de gran luxo, do que sacaron a Rosa Luxemburgo pra guindar co-ela ao río, dend'unha ponte que pasamos— eirejas protestantes, d'estilo románico ou ojival, cinemas da Ufa, que son infinitos, etc.

O Armesto vaime espricando todo, faguéndome os honores de Berlín. As suas espricadeiras son da meirande utilidade.

O Armesto posée unha mentalidade moderna; gran cazador de novidades, d'estrordinaria abelencia práctica, d'unha capacidade d'adaptación inteiramente galega, prescindeu de todo ligame co-a tradición, e bótouse de cabeza no inédito e no utópico. Pra il, todo o que é principio, regra ou costume, é unha pexa, un vencello que compre esgarzar pra deixar vir o renovamento total do mundo; soña unha sorte de paraíso terreal movido a máquina. D'esta sorte, pra il todos istes símbolos que desfilan diante de nós —pra min, hoxe aínda non son símbolos— sinifican outra cousa difrente do que sinifican pra min. O Armesto está por elo chamado a verdadeiros éisitos no jornalismo, que hoxe por hoxe, é o seu traballo.

Á noite, presentoume un escritor hespañol: Ayala, colaborador da *Revista de Occidente* e autor, asegún creio, de *Indagación del Cinema*. Ayala, que marchaba ao outro

día pra Madrí, é un hespañol típico, absoluto, cumprido, racial. Bohemio, namorado (máis ben á moderna), señorito, conversa, pensamentos, maneiras castizas... Trabuqueime? Non sei, en dúas ou tres horas de compañía; penso que é indubidabelmente inteligente, cecais capacisemo —dende logo, moito máis capaz qu'a min— d'amar o moderno, mais, o seu temperamento, o seu carauter, o seu geito, non teñen nen migalla de moderno.

Fumos jantar juntos, aló pol-a Friedrichstrasse, e despoixas, fúmolos levar á sua casa, no vello Berlín do Norte, onde se fala sómentes o dialeito berlinés. O Armesto esprica que ise Berlín comenza alén d'Alexander Platz, e a il refírese a novela de Döblin: *Berlin, Alexander Platz*. Barrio d'obreiros, pequenos empregados, e tamén de gente maleante, centro do comunismo...

O sábado «levoume ao Consulado de Hespaña. Longo viage n-autobús. Os autobuses, marelos, teñen dous andares, e no segundo, pódese fumar. Ningunha lembranza d'este viage.

O Consulado está no fondo d'un pátio. Ten unha soila cámara divida en tres c'un tabique de táboas e un mostrador. Hai carteis de turismo hespañol e unha mecanógrafa alemáa, que fala español. É unha oficina probe e tristeira.

Despachado, viñemos jantar co Tobio n-un *restaurant* que non poido lembrar, e despois fumos ao Romanisches Kaffee, na Augusta Victoria Platz. O Romanisches Kaffee é un café de literatos e artistas. Ten diante unha terraza con toldo. O café é ruin e caro. Augusta Victoria Platz, iba ser toda ela d'estilo románico. Ten algunhas casas d'ise estilo, antr'elas o *Gloria Palast*, cinema da Ufa, e no meio está unha fermosa cireja do mesmo estilo. Namentras alí estivemos, tronou e choveu se Deus daba auga. A terraza estaba chea, e a chuvia batía na lona coma n-un tamboril. A gente acolliase.

Despois pasou un camión cheo de homes cantando. Aquiles homes levaban unha sorte de *chakó* doblado pra diante, un levitón gris, correaes militares e bandeiras brancas con triple cruz negra.

Dixéronme qu'eran nacional-socialistas (cecáis foran da Stahlhelm).

—Os nacional-socialistas —espricáronme— son unha sorte de fascistas revolucionarios, cúa doutrina é o misticismo nacional. Pra eles, a nación é a única realidade terrea superior ao home. O seu mestre é Hitler, austriaco, teórico do racismo. Queren a revancha contra Francia, o erguemento económico d'Alemaña, a posta en poder do seu país.

E seguindo a súa tema marxista, engaden:

—Os nacional-socialistas, son todos eles pequenos empregados, estudantes, clase media burguesa, a qual, apertada d'unha beira pol-o comunismo e d'outra pol-a aristocracia, especialmente a do diñeiro, atopan unha saída no racismo. É nacional-socialista o que non pode ser comunista nen nacionalista da dereita. Son pequenos burgueses, e por iso son antisemitas, porque os judeus son eiquí os donos do diñeiro, e anticapitalistas. O nacional-socialismo é a defensa natural do pequeno burgués, que non pode vivir...

Non hai caso: co marxismo, esprícase todo coma lle dea a gana a un. O que é eu, non vexo moi crara a espricadeira, mais non é cousa de porfiar arestora.

—Tanto istos com'os comunistas, coma todolos demais partidos —siguen eles— aman o uniforme, os grandes desfiles a paso militar, as voces de mando...

Tamén isto s'esprica por un imperativo económico? Éi é lería?

—Os alemáns —acrecentan— levan o militarismo na masa do sangue.

Na masa do sangue? Veleiquí unha espricadeira ben pouco marxista...

—Os Stahlhelm —din aínda— forman unha verdadeira milicia autorizada pol-a lei, unha sorte de somatén. Son antigos aristócratas, polos *pera*, máis gente forte, valente e arriscada, que se sabe bater, morrer e matar. Están, máis ou menos, d'acordo, no fondo, cos nacional-socialistas, iso qu'agora eles son partidarios de Hindenburg, e os nacional-socialistas nono poden ver. Os Stahlhelm eligen sempre coma presidente a Hindenburg, mais iste endejamáis aceta... Hindenburg é o caso típico do senso do deber no militar alemán, pois sendo coma é, no

fondo, monárquico imperial, é presidente da República e cumpre fielmente coma tal.

—Eiquí —van dicindo— todolos partidos son craros e definidos: o democrático é o dos judeus que non son ricos; o social-demócrata, o dos obreiros de boa posición e pequenos burgueses, etc.

Sigo vendo que chaman partidos definidos aos que s'esprican asegún o criterio marxista. Pero non verán istos homes qu'o marxismo esprica demais as cousas, é craro demais, definido de máis, pra ser verdadeiro? Comprendo que homes de masa, de mentalidade simple, o novo bárbaro das grandes cidades, ou os que levan demasiada presa na vida, e non teñen tempo pr'exercitaren o pensamento crítico, señan marxistas; máis qu'outros se deixen engaiolar, me non colle na testa... Ben é certo qu'o mesmo Arnesto, que semella un marxista ortodoxo, faloume d'unha volta a Lasalle, no socialismo alemán. Esta volta a Lasalle é unha volta ao romantismo, é unha proba de que hoxe, o materialismo, já se non pode sostêr,

Prosíguen os informes:

—Agora, todolos partidos se van desfaguendo pra enrequeñeren os partidos extremos: o comunista e o nacional-socialista, que son arestora os máis poderosos... Sostense o partido católico do Zentrum. Iste partido practica unha polítega de balancín, abelenciosa, diplomática, sabia, case galega. Istos católicos son todos liberais e partidarios da liberdade de conciencia; son o verdadeiro sostén da República, e en realidade, co-a súa prudente polítega, gobernan a Alemaña... O catolicismo ten unha grande importancia n-Alemaña; os católicos impoñense pol-a súa reititude moral: as familias católicas consérvanse ceibes da desmoralización xeral, e chegan a un punto qu'os rapaces universitarios católicos consérvanse case todos virges. D'iste xeito, o catolicismo progresa de día en día; de cote hai novas de conversións, case todas de gente importante, de familias aristocráticas ou d'antigas firmas comerciais, e tamén de gente en masa. N-efeuto: son moitos os que s'arredan das comunións protestantes, e d'elles, moitos ingresan na igrexa católica. Ademais, os católicos son os que teñen milllores institucións

de caridade, d'enseñe e d'asistencia social, os que máis se preocupan dos homildes, os que máis propaganda fan.

Tamén me falan d'un recente discurso do ministro da guerra, na Cámara, decindo que hai que remilitarizar a Alemaña, non somentes pra aumentalo seu poder, senón pra criar o espírito militar na mocidade, coma base d'educación moral pra ela. Din qu'è un home moi elocuente.

Por fin, falamos dos alemás. Com'os de Boun, tamén fan d'iles un juizo severo:

—A cultura alemaña é cousa supreficial e imposta. O alemán non cumpre co-elo un gusto, unha afeición, senón un deber, unha obriga: obedece a unha regra. O alemán é fino, non nativamente, senon porqu'os adprenderon a selo; déronlle aquela orde, e il cumprea a concencia, mais por adentro fica bárbaro. Non ten, coma nós, com'os francéses, com'os judeus mesmos, o senso da ironía; non sabe disimular; di sempre o que sinte, e non minte endejamáis. O qu'un alemán di, é de cote a verdade; palabra que dea, háa cumprir. Son tardos, non se lles ocorren de súpeto as cousas; teñen que pensar ben no qu'un lles di pra chegalo a comprender. Un alemán di *also*, pra namentras ir matinando o que vai dicir. Os alemás débene todo á orgaización que teñen e á súa aplicación pra o traballo.

Ainda me din outras cousas: que non está permitido limpar os dentes c'un paucio diante de gente —probe d'aquil señor noso amigo d'Ourense, qu'anda toda a tarde co palillo nos dentes!—; que pode un arroter diante de calquera, sen incomente —*Baracaluce!*, coma diz que din os mouros—; que hai que saudar ajuntando os tacós; que hai que facer moitas reverencias, e outra chea de chafalladas.

AS MILLORES HORAS DE BERLIN

O Tobío, levoume despóis que sereou a tarde á súa casa, onde iba coñecer ao Canedo, e ond'iba pasar d'entón, moitos días, horas inesquecentes.

Terci que lembrar toda a vida aquelas conversas, nas que, a pequena colonia galega de Berlín —catro ou somentes tres ami-

gos, despoixas soilo dous— comentábamós a vida estrana no plano máis ergueito do espírito.

Imos ver.

CANEDO E TOBÍO

O Canedo, demora, co Tobío, na casa d'un matrimonio holandés d'apelido Dzialiner, en Gieselerstrasse, rúa longa e larga, queda e silandeira, un pouco triste, do barrio de Wilmersdorf. Ten unha cámara con dúas fenestras que dan a páteos e traseiras de casas, e n-ela, unha mesa e un alzadeiro ategados de libros raros e de moito prezo. Ten *Los Problemas fundamentales de la Filosofía y del Dogma*, unha edición antiga do *Rig-Veda*, un libro en col das inscripcions oghámicas e unha historia da filosofía.

Cando me puxo nas maus o *Rig-Veda*, eu abríno con emoción e respeito, e tratei d'empricipiar a lér, soletrando. Sentín enveja e pena de non poder lér de corrido estas cousas, com'il fai. Sentín de súpeto toda a miña inferioridade.

Il é un home de cencia: estuda lingüística indoeuropea, e non consinte que lle chamen filólogo. Debullo o sanscrito, o avesta, o lituano, o celta, o grego, o latín, o gótico, o slavo. Pol-a lingüística é nacionalista alemán e antisemita. É un home pechado na súa especialidade, e, pol-o menos nos meios universitarios, úneco na Hespaña. Tan úneco, que na Universidade hespañola, atal e coma hoxe está constituída, non pode haber máis qu'un soilo posto, unecamente, pra il: a cadeira de sánscrito na Universidade de Madrí. Ou consigue ise posto, ou non poderá vivir na Hespaña.

Total, qu'o Canedo ten conquerida unha posición centífeca, mais é carecente de toda posición económica; pra vivir, por todo ter, ten una pensión da Diputación da Cruña, que a outro non lle chegaría pra nada, máis qu'a il tenlle que chegar por forza. Velehi está: eu, en troques, mal que ben, teño un achego económico, e teño máis anos qu'a il, e non teño unha posición centífeca.

Merez a pena —socialmente— de ter unha posición centífeca?

O Canedo, que ten a ingénua ledicia e o

confiado optimismo do home de cencia, pensa que si. Pechado n'ise pequeno mundo no que viven os seus ídolos —Amor Ruibal, von Witomowitz, Moellendorf, Lüders, Schulzer —non pode ver com'a cencia pura e desinteresada vai perdendo creto e fortúa no mundo actual. Coma ve ou'os sabios universitarios alemás aínda gozan de certo respeito público, ben seña por tendencia atávica, por hábito adequirido, por pulo que ven d'atrás ou pol-o que seña, se non pode decaitar de qu'o mundo lles vai virando as costas, e deixándoos isolados co-as suas chifaduras, entretido com'está c'outras cousas. Non pode comprender qu'a cencia que non teña unha inmediata aplicación á satisfazón das necesidades materiás da vida humán, cumpriu já o seu tempo, e que vai vir unha sociedade que terá aos sabios desinteresados da sua caste coma lastre inútil, coma parásitos improdúctivos, e lles ha negar, s'é que queren vivir, pol-o menos unha gran parte do tempo que precisan pra matinaren nas musarafias. Eu coidei deber de conciencia espallar diante dos seus ollos, defendidos por uns anteollos con montura dourada e por unhas sobrecellas bastas euntas de estudante de crego —il nega telo sido, por máis qu'o afirmen, a máis das sobrecellas, o seu sectarismo anticatólico— esta visión d'un porvir qu'está a chegar. Non hai modo d'o convencer. Il sigue pensando qu'a cencia pura gana prestígio no mundo, qu'o espírito e o pensamento son os que guían a historia, qu'o progreso —porqu'o Canedo, que é fondamente reaccionario, coma cumpre cecais a un home d'outa cultura, cre aínda no progreso— se non pode deter endejamáis.

Iste rapaz, tan bó, tan extraordinariamente bó, e tan sabio, é ademáis un bó galego. Nado en Tordoya, percorreu toda Hespaña —fala de Sant'Yago, de Madrid, do Porto, de Granada, de Bilbao, de Barcelona, coma tendo demorado tempo en cada un dos sitios—; botou anos en París e n'outros sitios de Francia, n'algunha outra Universidade alemáa, e já leva, o menos, dous en Berlín. E non perdeu o seu carauter racial. É galego da cabeza aos pés, anque da sua cabeza aos seus pés non haxa unha distancia eisage-

rada. Ama a Galiza, siente, comprende, profesa o galeguismo; fala galego. Pois ben: Galiza non poderá sacar proveito ningún do raro talento e da máis rara sabencia d'iste home, por non termos nós máis qu'unha cuarta parte ou menos d'Universidade, e a que temos, de tipo español, e regimentada asegún regras ditadas pol-o centralismo enenseñante. O poderemos ter ao Canedo na Universidade Compostelán, atraguería a ela gente de toda Hespaña —dado que na Hespaña houbera quen lle dera por ises estudos— e d'afora da Hespaña; o sair d'ela as publicaciós do Canedo, daríalle sona universal. Mais temos que deixar marchar a iste coma se foron outros...

Bohemio da cencia, vivindo coma pode, aforrando en vestidos, coma Erasmo, pra mercar libros, fugindo d'eiquí, o Canedo conquireu unha persoaalidade centífeca á que nós, solicitados por todo o qu'eiquí hai que facer, sacrificados á Terra e a un ideal que non logramos qu'os nosos compatrianos compartan, non poderemos já chegar a ter. A tragedia nosa velehi está: pol-o ideal-renunciamos á cencia e á sona e ao prestígio; mais, sen ideal, pra qué a cencia, pra qué a sona, pra qué o prestígio?

Dende logo, o Canedo e máis eu intimamos de contado, e na nosa relación, aconteceu que il, o sabio, era quen gardaba todas as consideraciós a min, o dilettante. Apracíalle qu'estivéramos sentados de parola, e confiouse ata o seu pensamento filosófico. Tragúa sempre zapatos que lle mancaban —o que lle faguía falar pestes dos zapateiros alemás— e máis eu conseguía que fixera comigo longas camiñatas. Misógino por austeridade centífeca, eu obrigábao a reparar en todas as rapazas que pasaban ao noso lado. A pequena cantidade de vida de que vai turrando o meu cativo ser, vencía así e todo á inmensa cantidade de cencia qu'il aturaba riba do lombo.

CEA BERLINESA

O Tobío tiña unha cámara c'un balcón de cemento sobr'a rúa, todo cinguido de froles e enredadeiras. N'aquél balcón puñamos unha mesíña e siltós de junco. Estábase alí

fresco coma n-un jardín. Chiaban os paraxaros. Pol-o día, e aínda á noite; podíase alí fumar e parolar de geito gustoso.

Máis pra erguel-o espírito da conversa, había qu'agardar á hora lúcida do lusco-fusco. D'aquela, o Tobío, que é un rexo temperamento filosófico, podía espaxer o seu verbo. Solía d'aquela voar do poleiro do comunismo onde Berlín apousara, pra polas ben máis ergueitas do pensameto. E eu recreábame na crareza lumiosa do seu pensar, na repousada abelencia lóxica no tino e no acerto extraordinario das suas sentenzas, na sua dialéctica de cote un pouco quente e vibradoira de sentimento, e ata gorentaba a sua voce, que semellaba ter ás veces com'un estrangulamento cordial no meio do seu cheo resoar de campana.

Cand'o Armesto, na sua rígida ortodoxia marxista, exposta n-un estilo anguloso co-as imáges detonantes da nosa literatura -qu'acaba máis co seu sorriso de bon rapaz bromista que co-a sua voce decrebada- quería barrer todo sentimentalismo, toda filantropía, toda febleza justiceira ou ética, o Tobío argumentaba que se non fora por un sentimento de justiza e de fraternidade humán, ningún podería ser comunista. Antre nós, o Tobío, qu'era o máis novo, era o elemento ecléctico e moderador, o espírito da comprensión e da síntese.

A luz acesa, ollábase na parede onde caía a cabiceira da cama do Tobío, un gran retrato pendurado. Era unha d'esas ampliacións fotográficas que na nosa Terra se poñen nas casas cando morre un da familia. Parellamente, era aquí o retrato d'unha filla do matrimonio Dzialiner, morta moi nova. Unha rapaza de 15 ou 16 anos, d'unha beleza soave e d'un ollar tristeiro e impresionante. Din qu'as irmás, que viven, son moi fermosas, e Fran Dzialiner asegura qu'esta era a máis fermosa de todas.

Aconselleille ao Tobío que se namorara d'aquela morta. O Tobío láyase, coma mín, da desaparición da Alemaña romántica; máis non conseguín que se namorara d'aquél retrato. A mocidade d'agora já non entende d'iso; a nosa foi a derradeira geración capás d'un sentimento d'ise geito.

Mais logo, o Tobío descende da cadeira fi-

losófica e jurídeca e vai pr'a cocíña, e naméntas o Canedo cobre a mesa e pon n-ela queixo, pan centeo e un queipo de froita, volve c'unha bandeja de laca na que traí café con leite e máis unha tortilla de man de mestre preparada co-as suas mans profesoriais. O Tobío ven satisfeito de ter deixado un instante a Kelsen por Picadillo.

E veleiqui a cea: cómes'a tortilla, córtase o pan, úntase de manteiga, aplicaselle unha cortada de queixo ou de jamón, cómesse, bébese café, e rillase logo unha mazá. De remate, alcéndese un Abdulla. E volven presidir a mesa Husserl, ou Heidegger.

As ceas galegas de Berlín... Despóis, ja tarde, aínda me veñen acompañando deica a Kurfürstendamm. Vimos andando: Gieselerstrasse, en cúa esquina hai unha cervecaría ond'unha noite de tronos m'acollin, e onde ouvin os ensaios d'un coro qu'alí s'ajunta, e agardei bibirrichando cerveja que pasaran as horas; Hohenzollern Damm, ond'hai unha estación baixo terra do *Untergrundbahn*, que s'escoita tronar por abaixo cando pasa, semellando que se vai afundir o piso debaixo dos pés; Fehrbelliner Platz, sorte de deserto d'asfalto onde se perde a vista, c'un oasis d'herba arrodeada de froles no meio; Preussen Park, jardín c'un redondel d'herba no meio, onde se pode entrar tres días á semán, e unha cuncha onde tocan a música os domingos; Brandeburgischestrass, toda escura a aquela hora, ata que se vé ao longe, na Kurfürstendamm, o anuncio lumioso do *Stockwerk Schokolade*, por fronte ao qual, diante d'unha tabacaría, despedímonos deica ao outro día.

LUDWIGSKIRCHE

Chegou o domingo, e había qu'ir á misa. O Armesto quedara en me vir procurar á miña casa. Il demora eiquí preto, en Sybelsstrasse, que cruza co-a miña rúa.

Erguinme, funme bañar, puxen roupa nova, e atopei o almorzo frío: n-uba bandeja laqueada, coberta con papel de seda, unha cunquiña das de café co-a sua culleríña, unha cafeteira de louza branca con riscos bermellos, con café —ou d'isto qu'os alemás chaman café— pra duas cuncas, compañeiro

da cafeteira, c'unha tenalla, e un platiño c'un *Bröttchen* (panciño de tres pulgadas de diámetro) partido en dous e untado de manteiga.

Tomei café, e agardei ao Armesto moito tempo. Agardei, e chegou ás once horas e meia. Levoume á Ludwigskirche, qu'asegún di, é a ùneca eireja católica de tod'esta barriada.

Cadra já en Wilmesdorf, e pra ir, compre a travésal-a Kurfürstendamm e coller logo por Olivaer Platz e Pariserstrasse. É unha eireja nova d'un ojival que farían os irmans Garrido de Parderrubias; se coma son carpinteiros e escultores, foran canteiros e arquitectos, posta no meio d'un lindo xardiniño.

Entramos por un lado, e a eireja, com'era a misa derradeira, estaba que non collía unha agulla. Gente de pé, apretuxada. Eu non vía en qu'estaban. Tocaba o órgano, e a gente cantaba de cando en cando, sen dúbida influencia dos cultos protestantes. Despois soou a campaiña, e non soupén a qué. Volveron tocar, botaron a beinzón, e algunha gente saíu, outra ficou a corear en alto as avemarias.

Surtimos. No cancel, moito anuncio, e venda das follas parroquiás. Anúnciase unha Oficina d'información pra católicos estrangeiros. Vexo qu'a isto teño que vir soilo e cedo, pra aproveitá-las primeiras misas.

Despoixas viñemos xantar a un *restaurant* Fucher, da Kurfürstendamm, e logo arredámonos. Eu viñen á casa, e demorei n-ela, eu soilo, no meio do silencio, deica as oito. Sentado na butaca, escribindo no costureiro de Fran Tornegg, botei toda a tarde. Tarde tristeira e cómoda e boa, de domingo, con sol na rúa e soedade e traballo.

Eu teño matinado moitas veces na vida d'un solitario estudoso, perdido n-unha d'estas inmensas cibdades. Somentes qu'eu magino máis ben n-unha mansarda, mais imitante á qu'ocupeí no Hotel de l'Intendence, en París, qu'a iste rente-á-rúa de Fran Tornegg. Teño esta imaginación, dende qu'un día d'arroyada en Madrí, cos pés mollados, un amigo meu, Urbano Feixóo de Sotomayor, me levou á súa pousada —tamén máis imitante a iste rente-á-rúa berlines qu'a

parisién masarda — pra leermos unhas historias pantástecas d'Erckmann-Chatrian. Impresión que se non esquece. Estou arestora relativamente preto d'esa miña pantesía, ceais d'abondo. É a semi-realidade d'un soño. Lembremos a viaxe a Londres de des Esseintes — quen se lembra arestora de des Esseintes, n-iste tempo de literatura proletaria... ideolóxica, literaria, e estéticamente proletaria? —, e convén calar!

Ás oito surtín, co-as miñas chaves no peto. Púxenme a rúar. Fun por Mommsenstrasse, logo voltei, collín por Wilmsdorferstr deica Kantstr. Andiven por alí e volví; metínme por Gervinusstr e logo por Dahmannstr; saín á Kurfürstendamm, sempre demoradamente e ollando as cristaleiras das tendas. Seica dicía Azorín, alá nos seus tempos bós, que cando chegaba a unha cibdade, pra coñecela, o primeiro que facía era ir aos escaparates dos retratistas pra ver que señores había alí retratados. D'iste xeito sabía coma eran os habitantes da cibdade. Mal procedementó, porque, ao millor, moitos d'aquiles podían ser forasteiros. En troques, a psicología dos pobos pódese ver moi ben nas cristaleiras das tendas. Eu deprendín moito nas cristaleiras das tendas de Berlín; deprendín cousas qu'eiquí han ir referidas, e deprendín outras que pertencen ao Gran Brahman d'Ortega Gasset, mais que poñen en craro moitos problemas históricos e sociáis da hora presente —anque as cousas teñen a súa importancia, sen precisión de seren históricas nen sociáis.

Já na Kurfürstendamm, déronme as nove e meia da noite —relativa noite— e determinei cear. Com'era domingo, todo estaba pechado, se non eran *restaurants* e cafés. Pasei diante d'un café que se chama Kurfürstendamm, onde s'anuncia boa música, por máis que seña música de variedades. Entrei tomar un chichulate de 90 pfenniges. Sentado n-unha boa butaca, a unha mesa con mantel —n-Alemaña, as mesas dos *restaurants* non solen ter mantel, e as dos cafés, si— servíronme un chichulate ben raro n-unha ferra qu'enchía dúas cuncas das de café, c'un platiño d'unha porcallada que chaman crema (*Sahne*) e que ben pode ser escuma d'enjabón, bebino, ouví tres pezas de múse-

ca, namentras ollaba os palcos e a pouca gente qu'ali había, fumei un par de pitos, e rematou o primeiro domingo alemán.

Vagarosamente fun chegando á casa, polas anchas lousas das aceras de Waitzstr, abrin a pesada porta de cristais, puxei no botón da luz, e ingresei «bei Tornegg» pra me deltar.

Dend'aquél día, tres meses, un após do outro, iría os domingos á mañá á Ludwigs-kirche, quitando un soilo, que fun aos jesuitas da Neue Kantstrasse; mais o resto do domingo, quitando tamén ise día, había ser ben diferente d'iste primeiro.

PREUSSISCHE STAATSBIBLIOTHEK

O lús á mañá veume precurar o Canedo, e levoume, en autobús á biblioteca de Prusia.

Dend'entón, vou todol-os días. Collo o Stadtbahn na estación de Charlottenburg e báixome na Friedrichstrasse. Mecanicamente, lembro as estacións que hai que pasar: Savigny Platz, Zoologischengarten Bahnhof, Tiergarten, Bellevue, Lehrterstadtbahnhof... Logo collo por Georgenstr, torzo Louis Ferdinand Str.

Alí atopo os carretós onde venden libros vellos. Carretós de man, já dispostos pra elo. Libros ben baratos, anque non de moito intrín, moita literatura, moita tradución, moito folleto, libros vellos empastados, revistas vellas, albums d'arte. De cote perde un meia hora refollando.

Despóis, na Unter den Linden, está a fachada suntuosamente neoclásica do que din que é o maior edifizio pra biblioteca no mundo inteiro. Pásase á un gran portal todo en pedra de grá, que se pecha con reixas. Á dereita está a entrada da Academia prusiana. Logo ven un páteo que ten no meio unha fonte con chafaris, e cadros d'herba aos lados. Despóis hai dobres portas de ferro e cristal que compre forza pra arrempujar, e já está un dentro.

De frente unha enorme escaleira de pedra. Na parede da dereita, a primeira porta é a do gardarroupa. É lei deixar alí chapeu, abrigo, paraguas e caxato. Pol-o gardarroupa, éntrase ao *restaurant*. Iste *restaurant* é pra os empregados da biblioteca, que son

320; mais, despóis da unha, danse tamén comidas ao público. Alí non sirven pol-as mesas: os clientes van precurar os seus servizos e as suas racións ao mostrador. Cheira a cocíña económica a comedor de caridade, ademais co-aquelas longas mesas e aqueles prebes que revolven o estómago.

Atrás, debaixo da escaleira, están os departamentos onde se van buscar os libros qu'a biblioteca empresta pra lér na casa —pois é unha biblioteca *circulante*, coma din os pedagogos— e onde se van entregar os que se devolven. Hai alí o demo d'empregados atrás das ventanillas, que non pasan por movemento mal feito.

No outo da escaleira, hai dous pasos, polos que non colle máis qu'unha soila persoa, e pra iso por unha d'esas cancelas giradoiras de ferro que fan *tac-tac* ao moverlas; un paso é pra entrar, outro pra surtir. En cada un, hai unha gurita de cristá, c'un empregado dentro. Ao entrar, hai qu'amostral-a tarjeta de abono ao empregado. Ao saír, hai qu'abrir a *Mappe* —cartifol de coiro que levan na man todol-os alemás, e o empregado olla dentro, e aínda mete os dedos, por s'un quer fuxir c'un libro.

E despóis de pasar, está un já n-unha sorte de *hall*, con bancos de pedra e piso de mosaico, no que, arredor d'unha dupla águia imperial, unha inscrición latina perpetua a adicatoria do Kaiser a Apolo e máis ás Musas. Por frente, está a sala Apolo, e aos dous lados da entrada, duas fontes con grifos, nas qu'os lectores beben por vasos de papel ou de celuloide, despoixas de comeren os seus *sandwichs*.

Hai unha vella, moi vella, moi vella, tipo de sufragista anticuada, seca com'unha sardiña, momificada com'un bacalau eu non sei que cencias estranas, co cabelo branco penteado pra riba e rematando n-un periquito arcaico, vestida c'un vestido pasado de moda hai moitos anos, negro, con pechero d'eicaixe, que pasa o día inteiro na biblioteca, e non sai nen pra comer, senon que come alí, a carón da fonte, o que saca da sua *mappe*. Non atopei quen me dera razón de que fose esta muller prehistórica, que m'encheu de curiosidade. Qué sería ela? Ao millor, unha vulgar teósofa, ou unha vulgar comunis-

ta; ao millor, unha escritora de soado nome; unha sabia ou unha tola. Aos seus anos, que deben ser incontábeles, con qué fé e con qué voracidade rilla nos libros da sala Apolo!

A sala Apolo é redonda, con outros ventanais baixo da vouta e con mesas dispostas en círcos que se van estreitando. Baixe das arcadas laterais, hai armarios abertos, cheos de libros, rigurosamente clasificados. Os lectores chegan, e sen pediren nada, van aos alzadeiros, e collen os libros qu'apetecen, e séntanse coiles a lér. Cando se queren ir, fan o mesmo: deixan o libro no seu lugar, e marchan. A Sala Apolo está de cote chea de lectores, os quales saen ao *hall*, pasean, falan, comen ou séntanse nos bancos de pedra. O que se non pode, é fumar.

No *hall*, a man dereita, está, cara a entrada, a sala de revistas, que é longa, e ten, en alzadeiros, postas á vista, e perfectamente clasificadas, as revistas que hai. O procedemento é o mesmo que na sala Apolo.

Sempre na mesma man, está a sala de Oriente, onde hai cousas d'orientalismo, de servizo libre, com'as anteriores. Enriba hai aínda as salas de Geografía e de Música.

Por fronte á Sala d'Oriente, está o Catálogo xeral, que tamén pode un consultar libremente, e qu'está en grandes volumes encadernados en negro, e ocupa dúas salas seguidas, o alfabético d'autores, e outras dúas, o de materias. Correspondendo á sala de revistas, están na parte oposta da entrada, os retretes. Non sei se saberedes que en cuestión de retretes, Alemaña non recoñece rival...

Esta formidábele biblioteca ten 2.000.000 de volumes impresos, 6.000 incunábeles, 56

mil manuscritos, 400.000 autógrafos, 300.000 mapas, 300.000 volumes de música e 2.500 discos fonográficos. O presuposto anual é de 2.000.000 de marcos.

A tarxeta de lector, por seis meses, custa 6 marcos. Pagando unha cantidade pra garantía, hai dereito a sacar libros emprestados. Pra elo, compre encher unha ficha que se bota n-unha caixa que hai na sala do Catálogo. Igualmente, por iste meio, pódese pedir pra a sala de lectura un libro dos que non estean n-ela. Ademais, a biblioteca está en correspondenza con todas as do Reich; de sorte qu'alí pode un pedir pra lér calquera libro que s'atope en calquera biblioteca d'Alemaña.

A Preussische Staatsbibliothek é realmente unha cousa seria. É unha das fundacións do Kurfürst, o Gran Eleitor, cuxa lembranza consérvase devotamente en Berlín.

(Continuárase)

Imprenta NÓS. Hortas, 20. Santiago

MERQUE VOSTEDE Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndense en todos os establecementos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA
DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y D. Antonio M. de la Riva
CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecimiento dotado de todos os elementos que exigen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moi cerca do paseo da Ferradura
Teléfono número 195

Pra detalles, calquera dos Directores ou o Médico interno

A hixiene dos nenos

é a garantía da súa saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás súas altas calidades meicínas xunta toda a finura e perfume d'un xabón de tocador.

Contribúe ó perfecto desenvolvemento das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitismo.

**JABÓN
LA TOJA**
ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa
é o mellor.
Honra á Galicia no
mundo enteiro

AGUAS DE
MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARAY Y TRONCOSO
Propiedad de los Sres. Hijos de Peñador

Véndese en todas las
Boticas, Droguerías,
Hotels,
Depósitos d'aguas
minerás,
Restaurantes e
vagos-camas de
todolos tres.

Estas augas, de sona universal son
o remedio enxebre e eficazísimo
cand'un quer combater o Artritismo,
a Diabetis, Desnutrizón, Obesidades
diversas, doenzas do Aparello diges-
tivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa

===== gaseada naturalmente =====

Mondariz-Balneario, áchase á 35 Km. de Vigo